

Вознюк О. В. Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина XX століття) : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О.В. Вознюк. – Житомир, 2009. – 22 с.

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ВОЗНЮК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 371.2 (09)

**СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОД АНАЛІЗУ
РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ)**

13.00. 01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор

Саух Петро Юрійович,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, ректор.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Васянович Григорій Петрович,

Львівський науково-практичний
центр професійно-технічної освіти
АПН України, завідувач відділом, м. Львів;

кандидат філософських наук, доцент

Євтодюк Антоніна Володимирівна,

кафедра філософії Луцького
національного технічного університету,
м. Луцьк

Захист відбудеться 17 лютого 2009 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 16 січня 2009 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Розвиток сучасної педагогічної науки характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що знаходить відображення в освітніх документах України. У них зазначено, що метою освіти і виховання має бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті динамічних змін техніки і технологій, неперервного зростання обсягів інформації. Інтенсифікація інформаційних потоків, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, відображає кризу класичної наукової парадигми та зумовлює поширення тенденції сучасної науки до експонентного зростання і поновлення знань, постійного розширення та поглиблення сфер наукового дослідження.

Все це вимагає побудови такої педагогічної системи, яка б забезпечила впровадження в освітню галузь синтетичного знання, що формується на основі міждисциплінарних зв'язків. Синергетика – один із новітніх наукових напрямів – може вважатися провідною галуззю міждисциплінарних досліджень, що поширюються на всі сфери суспільного буття. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що синергетична парадигма сприяє глибокому пізнанню таких складних нелінійних відкритих систем, як суспільство та різних його підсистем, зокрема й освіти.

Актуальною є кардинальна трансформація освітньої галузі України, яка потребує врахування синергетичних принципів її самоорганізації як відкритої соціальної системи. Тому на сучасному етапі розвитку педагогічної науки концепція синергізму в навчанні та вихованні набуває інтенсивного розвитку, а ідеї синергетики знаходять широке застосування в освітньому просторі, коли педагогічні системи починають аналізуватися в термінах синергетичної теорії самоорганізації. Тому проблема застосування принципів синергетики в освітній галузі стає предметом дослідження багатьох науковців.

Окремі аспекти теорії самоорганізації з педагогічної точки зору знайшли відображення у працях вітчизняних (Г.П. Васянович, А.В. Євтодюк, І.В. Єршова-Бабенко, С.Ф. Клепко, В.А. Кушнір, В.С. Лутай, С.Ф. Цикін, О.В. Чалий й ін.) та зарубіжних (В.І. Аршинов, В.Г. Буданов, В.Г. Виненко, Л.Я. Зоріна, Є.М. Князева, В.В. Маткін, А.П. Назаретян, Л.І. Новикова, С.Д. Пожарський, В.І. Редюхін, М.М. Таланчук, С.С. Шевельова, Ю.В. Шаронін та ін.) науковців, які використовують синергетичну парадигму для осмислення розвитку педагогічної думки, розгортання освітніх процесів та проектування освітніх систем. Проблеми застосування синергетичного підходу в педагогіці присвячені окремі дисертаційні роботи (О.І. Бочкарьов, В.Т. Виненко, А.В. Євтодюк, В.В. Маткін, Л.В. Сурчалова, Ю.В. Талагаєв,

М.О. Федорова й ін.), в яких досліджується методологія синергетики, обґрунтовуються синергетичні закономірності освітньої діяльності.

Все це зумовило розвиток педагогічної синергетики – системи педагогічних поглядів, орієнтованих на синергетичну парадигму пізнання світу та оптимізацію освітніх систем за допомогою теоретичних та практичних ресурсів цієї науки. Незважаючи на те, що проблемам синергетики в освіті присвячено чимало робіт, такі категорії, як "педагогічна синергетика", "синергетичний підхід у освіті", ще не отримали в педагогіці однозначного тлумачення та перебувають у стадії розробки та обґрунтування.

Актуальність і проблемність упровадження ідей синергетики в освіту, що зумовлюється наявністю в освітянській практиці як традиційного лінійного так і нелінійного імовірнісного синергетичного мислення, впливає із протиріч у освітній практиці між: необхідністю реалізації синергетичного підходу у професійній діяльності педагога та недостатньою розробленістю в педагогічній теорії вихідних концептуальних засад педагогічної синергетики; декларацією особистісно орієнтованої парадигми навчання і виховання та відсутністю ефективних технологій її реалізації; системою освіти, вибудованою відповідно до ідеалів і норм класичної науки, і відкритою моделлю освіти, зміст якої має бути багатограним і варіативним.

Таким чином, актуальність зазначеної проблеми та її недостатня розробленість у педагогічній теорії зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: **"Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина XX століття)"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з комплексною темою науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка – "Шляхи вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя" (держ. реєстр. № 0106 V 005409). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 24.11. 2006) і погоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 10 від 11.12. 2006).

Мета дослідження – обґрунтувати пізнавальні ресурси синергетичного підходу як методу аналізу освітніх процесів в історії вітчизняної педагогічної думки.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Провести компаративний аналіз традиційної класичної і синергетичної парадигм освіти та обґрунтувати доцільність використання синергетичного підходу як методу аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки у другій половині XX століття.

2. Розробити критеріальні ознаки виявлення синергетичних ресурсів педагогічних систем і сформулювати головні принципи синергізації навчання та виховання з метою оптимізації освітнього простору.

3. Обґрунтувати синергетичну модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти і педагогічної думки.

4. Проаналізувати провідні тенденції розвитку освіти та вітчизняної педагогічної думки, визначити імпліцитні й експліцитні синергетичні риси у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття.

Об'єкт дослідження – процес розвитку вітчизняної педагогічної думки у другій половині ХХ століття.

Предмет дослідження – синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки.

Хронологічні межі окреслюються періодом становлення та розвитку синергетики як нового міждисциплінарного напрямку системних досліджень – другою половиною ХХ століття. *Нижня межа* – 60-70 рр. ХХ століття – зумовлюється актуалізацією у сфері вітчизняної педагогічної думки системно-структурного підходу до організації навчання, виховання, діяльності. *Верхня хронологічна межа* визначається початком ХХІ століття, коли педагогічна синергетика отримала найбільш інтенсивний розвиток. Саме у цей період було захищено чимало дисертацій з педагогіки та філософії освіти, де досліджувалися проблеми педагогічної синергетики. Наукові ідеї, відображені у них, формувалися у попередні роки, тобто у кінці ХХ століття.

Методологічну основу дослідження становлять: *філософська методологія*, зокрема, системні аспекти теорії пізнання; *загальнонаукова та синергетична методологія* – основні положення системно-синергетичного підходу як методологічного способу пізнання педагогічних фактів, явищ, процесів; *конкретно наукова методологія* – концептуальні ідеї психології та педагогіки про гармонійний розвиток особистості у навчально-виховному процесі; суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах особистісно орієнтованого та індивідуально-диференційованого навчання; зв'язок теорії з практикою та його реалізація в освітньому просторі; суб'єктно-діяльнісний, особистісно орієнтований, синергетичний та акмеологічний підходи до організації навчально-виховного процесу; принципи історизму, об'єктивності, науковості та порівняльного аналізу подій і явищ освітньої сфери.

Теоретичну основу дослідження склали: положення загальнодержавних нормативних документів, у яких відображено основні ідеї національної освіти (Конституція України, Закон України "Про освіту", Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття), Концепція громадянського виховання, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті); наукові праці з проблем теорії та історії педагогіки, філософії, психології; матеріали науково-методичних та періодичних видань другої половини ХХ століття; теорія синергетики та самоорганізації (В.І. Аршинов, Є.М. Князева, С.П. Курдюмов, А.П. Назаретян, І. Прігожін та ін.); філософська концепція цілісності (В.В. Кизима, І.З. Цехмістро та ін.); концепція функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини (Б.Г. Ананьєв, Н.М. Брагіна, В.Л. Деглін, Т.А. Доброхотова та ін.); головні аспекти синергетичного

підходу у дослідженні соціальних явищ (В.П. Бранський, В.Г. Буданов, Г.П. Васянович, С.Д. Пожарський, П.Ю. Саух та ін.); головні аспекти педагогічної синергетики (А.В. Євтодюк, В.А. Кушнір, В.С. Лутай, А.П. Назаретян та ін.); особистісно орієнтована парадигма освіти (І.Д. Бех, В.М. Доній, В.Г. Кремінь, С.І. Подмазін, О.В. Сухомлинська та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: хронологічний, аналітичний, історико-порівняльний, ретроспективний методи, що дало можливість проаналізувати розвиток вітчизняної педагогічної думки, процес формування теоретичних засад педагогічної синергетики; системний підхід використовувався з метою уточнення понятійно-категоріального апарату, розкриття теоретичних аспектів означеної проблеми, порівняння та зіставлення подій, явищ, відомостей, фактів; конструктивно-генетичний метод був важливим для оцінки тенденцій розвитку вітчизняної освіти; системно-екстраполяційний метод застосовувався для аналізу педагогічних систем з позиції синергетичної парадигми; метод класифікації та теоретичних узагальнень використовувався для чіткої системної обробки наукових фактів та формування висновків.

Дослідження здійснювалось у чотири етапи протягом 1999-2009 рр.

На першому етапі (1999-2002 рр.) вивчалися та аналізувалися загальнонаукова, педагогічна, психолого-педагогічна, історико-педагогічна література, законодавчі освітні документи.

На другому етапі (2003-2005 рр.) з'ясовувалися головні суперечності сучасної освіти, обґрунтовувалися мета, завдання, об'єкт дослідження, визначалися теоретичні підходи, методи дослідницької діяльності.

На третьому етапі (2006-2007 рр.) здійснювались історико-педагогічний пошук та аналіз відповідних наукових джерел, систематизація та первинне узагальнення отриманих результатів.

На четвертому етапі (2008-2009 рр.) оформлювалася текстова частина дослідження, виявлялися основні тенденції становлення і розвитку педагогічної синергетики у контексті еволюції вітчизняної педагогічної думки другої половини ХХ століття.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у тому, що *вперше*:

розроблено критеріальні ознаки виявлення синергетичних ресурсів педагогічних систем, здійснено аналіз розвитку вітчизняної педагогічної думки з використанням методології синергетики та узагальнено провідні тенденції розвитку освіти у другій половині ХХ століття;

обґрунтовано синергетичну модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти і педагогічної думки; виявлено експліцитно та імпліцитно присутні синергетичні аспекти у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття;

конкретизовано головні принципи та зміст синергізації навчання та виховання з метою оптимізації освітнього простору та представлено цілісний

аналіз проблеми впровадження синергетичної парадигми у царину педагогічного знання;

подальшого розвитку набули деякі аспекти педагогічної синергетики та питання концептуального оновлення категорій педагогіки на основі використання положень педагогічної синергетики.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у формулюванні принципів та змісту синергізації навчання та виховання з метою оптимізації освітнього простору, які можуть застосовуватися у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів. Висновки дослідження є обґрунтованими рекомендаціями, які можуть бути використані при викладанні педагогічних дисциплін як у процесі підготовки майбутніх педагогів, так і в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, при розробці фахової навчально-методичної літератури, спецкурсів і навчальних програм, орієнтованих на студентів, магістрантів, аспірантів.

Особистий внесок здобувача. Основні положення дисертаційного дослідження, викладені у 15 спільних з іншими авторами працях, що увійшли до дисертації, належать автору.

У навчальному посібнику "Соціосинергетика та ідеологія держави" (підготовленому у співавторстві з І.Г. Грабаром та М.А. Козловцем) автору належить висвітлення освітніх проблем у контексті синергетичного дискурсу.

У навчальному посібнику "Синергетика економічних систем" (виданому у співавторстві з І.Г. Грабаром, Л.Ю. Возною, Є.І. Ходаківським) автору належить обґрунтування головних загальнонаукових положень синергетики, її методологічного апарату, філософської концепції цілісності, фазових переходів, синергетичних основ психології реклами.

У монографії "Світ людини: проблеми комплексного вивчення" (написаною у співавторстві з О.Р. Тичиною за матеріалами наукового семінару з синергетики у Житомирському технологічному університеті) автору належить висвітлення універсальної парадигми розвитку та нової синергетичної парадигми освіти.

У монографії "Основні аспекти концепції універсальної моделі буття" (написаною англійською мовою у співавторстві з О.Р. Тичиною та Л.М. Овандером) автору належить обґрунтування системних основ буття та екстраполяція системного принципу на педагогічні реалії.

У монографії "Людина, що навчається: головні аспекти нової парадигми освіти" (виданій у співавторстві з О.Р. Тичиною) автору належать глави, що висвітлюють психолого-педагогічні та системні аспекти нової парадигми освіти.

У статтях, написаних разом з І.Д. Бехом, М.В. Левківським, В.Г. Калашніковим, А.М. Машталіром, С.О. Кубіцьким, автору належить обґрунтування системно-синергетичних аспектів окремих психолого-педагогічних проблем, таких як: самодетермінація особистості, системні

основи педагогічних технологій, синергетичні механізми творчості та мотивації.

На захист виносяться:

- критеріальні ознаки виявлення синергетичних ресурсів вітчизняних освітніх систем, основні принципи та зміст їх синергізації;
- синергетичні аспекти, експліцитно та імпліцитно присутні у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття;
- синергетична модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти та вітчизняної педагогічної думки.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася чітким методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, системним аналізом історико-педагогічних явищ і фактів, вивченням та аналізом науково-педагогічних праць, застосуванням комплексу методів, адекватних меті та завданням дослідження, об'єкту, предмету, різнобічним аналізом та апробацією матеріалів дисертації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження знайшли своє відображення у доповідях на *міжнародних наукових конференціях*: "Інвайронменальна наука і технологія" (Греція, 1999), "Людина і космос" (Житомир, 1999), "Психолого-педагогічні та економічні проблеми гуманізації навчально-виховного процесу в закладах освіти" (Рівне, 2002), "Іван Огієнко і розвиток освіти, науки, культури" (Київ-Житомир, 2002), "Духовно-моральний розвиток особистості у багатокультурному слов'янському просторі" (Ростов-на-Дону, 2003), "Формування професійної майстерності вчителя в умовах ступеневої освіти" (Київ-Житомир, 2003), "Молодь в умовах нової соціальної перспективи" (Житомир, 2004), "Сучасні проблеми екологічної психології" (Київ, 2005), "Наука і освіта "2005" (Дніпропетровськ, 2005), "Акмеологія – наука ХХІ століття" (Київ, 2005), "Інновації у вищій освіті: проблеми та перспективи" (Кременець, 2007), "Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном" (Горлівка, 2007), "Педагогічна система Антона Макаренка: історія, реалії і перспективи" (Житомир, 2008); "Парадигма Творення в сучасній науці: на шляху до інтегрованого світогляду" (Острог, 2008) та ін.; на *всукраїнських наукових конференціях* – "Шкільна екологічна освіта: проблеми та шляхи розв'язання" (Київ, 2001), "Василь Сухомлинський і сучасність: Батьківська педагогіка" (Тернопіль, 2002), "Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем" (Житомир, 2003), "Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи" (Харків, 2003); "Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді" (Київ, 2002, 2004), "Національна освіта у контексті творчості А.С. Макаренка" (Житомир, 2003), "Синергетика як інтегративна галузь знань" (Житомир, 2004) та ін. Матеріали дослідження висвітлювались на сторінках педагогічної преси: "Педагогічна Житомирщина", "Директор школи", "Завуч школи", "Психолог" та ін.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження автора відображено у 22 наукових працях, серед яких 3 колективні монографії, 2 колективні та 1 одноосібний навчальний посібник, 9 статей надруковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, 13 додатків на 70 сторінках та списку використаних джерел, що налічує 362 найменування, з них 5 – іноземною мовою. Основний зміст дисертації складає 189 сторінок, загальний обсяг роботи 290 сторінок. Дисертація містить 7 таблиць та 3 рисунки на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність наукового пошуку з обраної проблеми, стан її дослідженості, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет, методологічні основи, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення, висвітлено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** – *"Теоретичні засади синергетичної парадигми освіти"* – проаналізована синергетична парадигма пізнання світу та її теоретико-методологічні проєкції у педагогіці; за допомогою обґрунтування критеріальних ознак виявлення синергетичних ресурсів педагогічних систем сформульовані основні принципи їх синергізації (оптимізації).

У ході наукового пошуку підтверджено, що синергетика є своєрідною міждисциплінарною рефлексією, новим парадигмальним напрямом сучасної науки, предметом вивчення якої є механізми самоорганізації у природних, соціальних та педагогічних системах.

На основі наукового аналізу теоретичних та методологічних засад синергетики уточнено її категоріальний апарат, що дало можливість виокремити важливі категорії синергетики – нададитивність та фрактальність природних і соціальних систем, які характеризуються такими синергетичними якостями, як цілісність та відкритість, самоорганізація та стійкість, саморозвиток та самодетермінованість, нелінійність та неврівноваженість, флуктуаційність та біфуркаційність.

Дослідженням підтверджено, що зазначені категорії синергетики знаходять специфічне втілення у педагогічній теорії, що зумовило становлення та розвиток синергетичної парадигми освіти. Вивчення наукових джерел дозволило провести компаративний аналіз традиційної класичної та синергетичної парадигм освіти та встановити, що у *межах класичного підходу* педагогічна думка зосереджується на описі статичних станів педагогічних систем, їхньому морфологічному і функціональному аналізі. Тут має місце теоретичне абстрагування від кооперативних процесів, перевага надається упорядкованості, рівновазі елементів педагогічних систем та вивченню процесів їх організації через реалізацію зовнішнього керування. У той час як *синергетичний підхід* у педагогіці передбачає акцентування уваги дослідника на процесах руху, розвитку і руйнування систем, структурних переходів,

появі нових систем та системних якостях цілого, на сукупності внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків педагогічної системи. Науковці-синергетики, вважаючи що хаос (як ззовні деструктивна сутність) відіграє важливу генералізуючу роль у процесах руху систем, досліджують процеси самоорганізації, саморуху педагогічних систем через внутрішні чинники їх функціонування, акцентуючи увагу на кооперативності процесів, що лежать в основі самоорганізації й розвитку педагогічних систем.

У процесі дослідження з'ясовано, що становлення синергетичної освітньої парадигми у сфері вітчизняної педагогічної думки позначилося на формуванні нового напрямку педагогічної теорії і практики – педагогічній синергетиці – та розробці синергетичного підходу до вивчення освітніх реалій, сутність якого полягає в аналізі педагогічних явищ з позиції вихідних положень і методології синергетики.

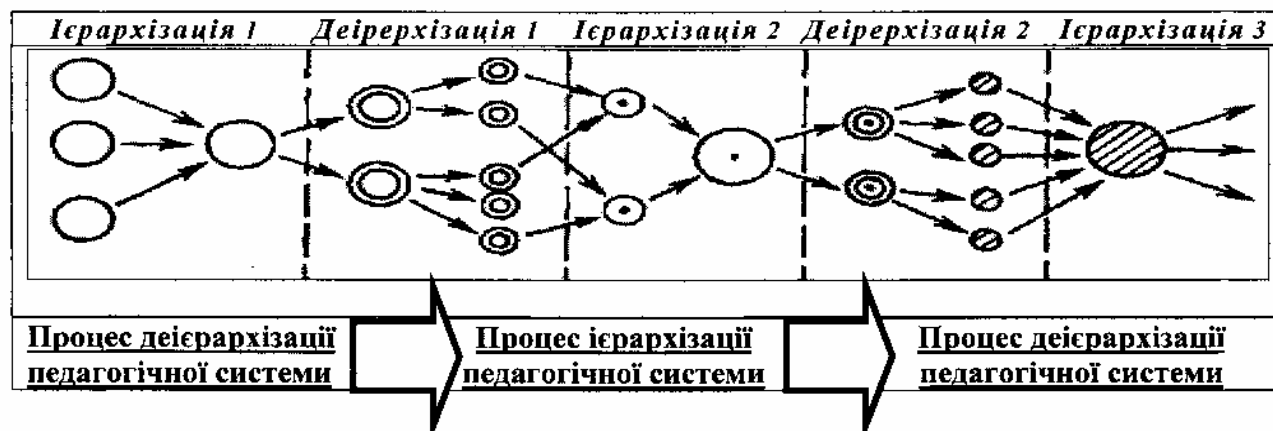
Доведено, що процес такого аналізу, що постає засобом досягнення певної пізнавальної мети, можна визначити як метод, який містить вихідні положення синергетики та відображає характер (можливість, доцільність, обмеженість, специфіку тощо) їх використання у педагогічній сфері.

Підтверджено, що існує нагальна необхідність реалізації синергетичного підходу в освіті, оскільки останнім часом в теорії педагогіки з'явилося багато праць, у яких доцільність упровадження методів синергетики в освітню галузь визнається самоочевидною, коли застосування синергетичного підходу як міждисциплінарного напрямку досліджень дозволяє залучати різні концепції, підходи до аналізу освітньо-виховної спрямованості педагогічних процесів.

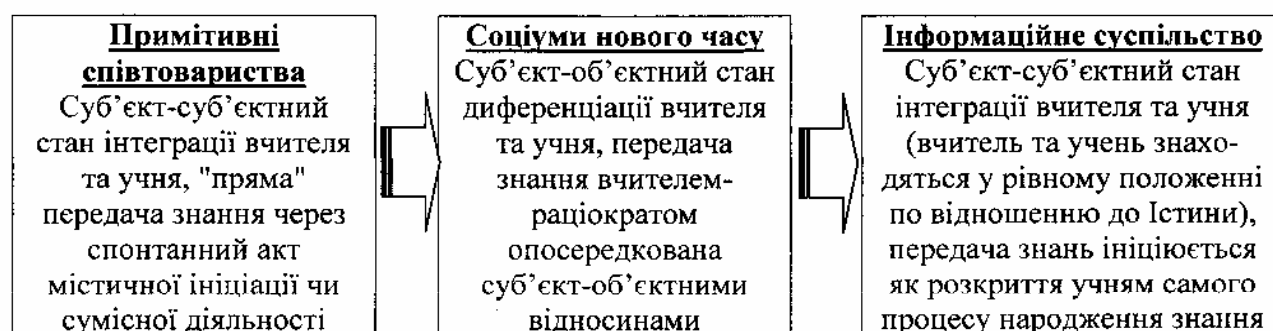
Такий підхід, який сприяє поглибленому розумінню та теоретичному збагаченню освітніх реалій, дозволяє адаптувати синергетичні принципи до педагогічних теорій, в результаті чого в дисертаційному дослідженні обґрунтовано специфічні категорії педагогічної синергетики, серед яких найбільш важливими є: самоорганізація педагогічних процесів, їх самовідновлення та біфуркаційність; стан нестійкості нелінійного педагогічного середовища; відкритість педагогічних систем зовнішньому світу; саморозвиток, самодетермінізм, випадковість, багатомірність, багатокомпонентність і поліфонічність педагогічних явищ, їх здатність виявляти потенційні, імовірнісні стани.

Отже, можна говорити про актуалізацію у педагогічній теорії та практиці другої половини XX століття синергетично орієнтованої педагогічної думки, спрямованої на синергізацію (оптимізацію, вдосконалення) освітніх систем через використання методології педагогічної синергетики, що передбачає домінування в діяльності учасників освітнього процесу самоосвіти, самоорганізації, самоврядування та полягає в стимулюючому впливові на суб'єкт навчальної діяльності з метою його саморозкриття й самовдосконалення у процесі співробітництва з іншими людьми й із самим собою.

СИНЕРГЕТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ЧЕРГУВАННЯ ПРОЦЕСІВ ІЄРАРХІЗАЦІЇ ТА ДЕІЄРАРХІЗАЦІЇ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ

РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ОСВІТИ ЯК СУСПІЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ (РАДЯНСЬКИЙ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОДИ)

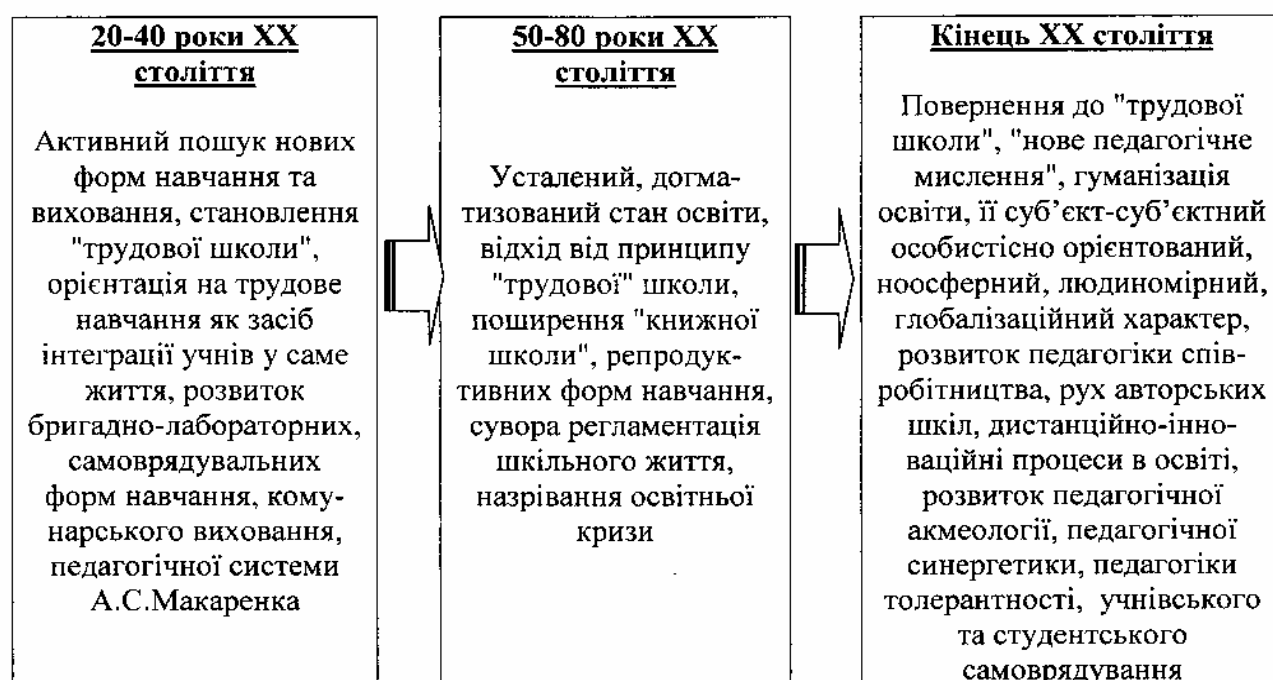

Рис. 1. Синергетична модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти та вітчизняної педагогічної думки

Використання синергетичного підходу як інноваційного методу аналізу педагогічних явищ дозволило обґрунтувати критеріальні ознаки виявлення синергетичних рис та ресурсів педагогічних систем. У дослідженні доведено, що критеріальні ознаки аналізу педагогічних систем одночасно виражають і певні системні засади їх синергізації, до яких належать принципи незамкнутості, відкритості педагогічної системи зовнішньому середовищу; її самоорганізація, цілісність, флуктуаційність, динамічна ієрархічність, відкритість до надмалої дії; імовірнісний, надситуативний, самоактуалізаційний, самодетермінований характер педагогічного процесу; відкритість всіх учасників навчально-виховного процесу невизначеності, творчості, експерименту, процесам самоактуалізації тощо.

У **другому розділі** – *"Головні тенденції розвитку вітчизняної освіти й педагогічної думки та їх теоретико-методологічна рефлексія в контексті синергетичного підходу"* – виявлено тенденції розвитку вітчизняної педагогічної думки у контексті синергетичного дискурсу та проаналізовано напрями та аспекти вітчизняної педагогічної думки, в яких синергетична парадигма як методологічний принцип і пізнавальний ресурс аналізу й проектування освітніх систем виявляється експліцитно (явно) або імпліцитно (приховано) присутньою.

Дисертаційне дослідження підтвердило актуальність використання синергетичного підходу з метою виявлення наукових закономірностей розвитку освіти і педагогічної думки другої половини ХХ століття, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства процес створення все більш складних упорядкованих систем потребує систематичного оволодіння як загальними закономірностями розвитку світу, так і їх конкретизованими формами в усіх видах людської діяльності, зокрема і в освітній.

Доведено, що наукові закономірності розвитку вітчизняної освіти відображають трьохстадіальну синергетичну схему розвитку педагогічної думки та рух до утвердження синергетичної парадигми в царині педагогічного знання. Ця схема фіксує циклічну зміну двох протилежних станів соціальних, зокрема і педагогічних систем, – цілісності та дискретності (симетрії та асиметрії, ієрархізації та деієрархізації). При цьому, як встановлено у ході наукового пошуку, розвиток педагогічної думки, реалізується на двох рівнях: локальному (охоплює розвиток педагогічної думки у масштабі зміни історичних епох) і глобальному (окреслює історичний розвиток педагогіки у масштабі еволюційної зміни суспільно-економічних формацій).

Проведене дослідження дало можливість виявити діалектичні закономірності еволюції освіти та обґрунтувати синергетичну модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти і вітчизняної педагогічної думки (рис. 1).

У роботі проаналізовано розвиток синергетичних напрямків та аспектів

педагогічної думки другої половини XX століття, який передбачає певні стадії, що окреслюють цей розвиток як еволюцію від його системно-структурного до синергетичного етапу (див. таблицю 1).

На основі аналізу синергетичних аспектів вітчизняної педагогічної думки констатовано наявність в ній синергетичного підходу до осмислення освітніх реалій. У ході наукового пошуку встановлено, що такі зовнішньо проявлені синергетичні аспекти демонструють, перш за все, не тільки синергетичний стиль мислення, але і рефлексію освітніх проблем з позиції синергетичного підходу.

Це передбачає оперування педагогами термінами, категоріями, методологією синергетики та педагогічної синергетики, що виявляє певну тенденцію еволюції педагогічної думки у другій половині XX століття та відображає інноваційне спрямування розвитку сучасної освіти.

Обґрунтовано, що розгортання зазначеної тенденції позначається на становленні парадигмальних напрямів та концепцій педагогічної синергетики, які можна кваліфікувати як її аспекти.

У ході наукового пошуку встановлено, що синергетичний підхід імпліцитно, внутрішньо притаманний будь-якій педагогічній теорії та практиці, яка спрямовується, насамперед, на концептуалізацію та розбудову певної педагогічної системи. Підтверджено, що будь-яка педагогічна система, відповідно до системних принципів організації предметів та явищ нашого світу, є цілісною відкритою системною сутністю та виявляє синергетичні риси, що орієнтує педагогів на впровадження у свою педагогічну практику синергетичного підходу та зумовлює використання ними усвідомлено чи стихійно методології синергетики, її концептуальних та світоглядних ресурсів.

Диференційовано головні напрями розвитку вітчизняної педагогічної думки, уточнено її синергетично орієнтовані принципи та підходи (принцип педагогічної інтеграції, педагогічна акмеологія й інноватика, педагогіка толерантності, педагогіка учнівського і студентського самоврядування, нейрон-лінгвістичний та технологічно-модульний підходи до освіти й ін.).

На основі аналізу імпліцитно присутніх синергетичних рис у вітчизняній педагогічній думці другої половини XX століття, а також вивчення динаміки її розвитку з позиції синергетичного підходу виокремлено та узагальнено провідні тенденції розвитку освіти. Визначені тенденції пов'язані із входженням сучасного світу в еру інформаційного суспільства, із глобалізаційними процесами сучасної освіти, розширенням філософсько-рефлексивного аспекту педагогіки, поглибленням людиномірної, ціннісно-психологічної орієнтації педагогічної думки, що позначається на становленні таких освітніх парадигм, як критично-креативна (трансформаційна), постмодерністська, безперервно-дистанційна, контекстна (суб'єктно-діяльнісна), особистісно орієнтована суб'єкт-суб'єкта, гуманістична, ноосферно-екологічна, проективно-естетична.

Таблиця 1.

Становлення педагогічної синергетики у сфері вітчизняної педагогічної думки
синергетичного спрямування (друга половина XX століття)

Етапи, аспекти й напрямки розвитку педагогічної думки синергетичного спрямування	Хронол. рамки	Найбільш визначні дослідники
Перший етап. Передумови педагогічної синергетики: джерела парадигми системного мислення	Перша пол. XX ст.	
• Загальна організаційна наука	1913-1917	А.А. Богданов
• Загальна теорія систем	1945	Л. Бергаланфі
• Кібернетика	1948	Н. Вінер
• Праксеологія	30-40 рр.	Т. Котарбінський
Другий етап. Розвиток парадигми системного мислення, становлення синергетичної парадигми пізнання світу.	Сер. 30-х – поч. 80-х років	Є.Г. Юдін, М.С. Каган, А.М. Аверьянов, А.І. Уємов
Третій етап. Становлення системно-структурного підходу до організації навчання, виховання, діяльності як передумова поширення синергетичної парадигми	60-70-ті рр.	Т.О. Ільїна, М.С. Каган, М.В. Кузьміна, В.П. Безпалько
Четвертий етап. Імплікації системно-структурного підходу в педагогіці та психології у контексті аналізу проблем самоорганізації, самоврядування, педагогічної інтеграції	1989-1992	А.В. Непомнящий, В.Г. Захарович, В.Д. Іванов, В.П. Безпалько
П'ятий етап. Кристалізація теоретико-методологічних засад педагогічної синергетики, що постали її аспектами (становлення педагогічної синергетики)	1992-2001	В.І. Аршинов, В.С. Лутай, І.В. Єршова-Бабенко, М.М. Таланчук, О.П. Князева, В.В. Маткін
• Системно-синергетична концепція педагогіки	1993-1999	М.М. Таланчук
• Синергетичний підхід до навчально-виховної діяльності, системно-функціональна теорія навчальної діяльності	1993-1999	М.М. Таланчук, А.Г. Шевцов
• Синергетична концепція актуалізації мотиваційних механізмів.	Поч. 90-х рр.	В.А. Петровський, Д.Б. Богоявленська
• Гештальтосвіта	Поч. 90-х рр.	С.Ф. Клепко, В.А. Кушнір
• Педагогіка креативності синергетичного спрямування	Поч. та сер. 90-х рр.	Ю.В. Шаронін, О. І. Бочкарьова
• Технологічна схема методологічного навчання	Сер. 90-х рр.	О.С. Руденко
• Технологія імовірнісної освіти	Сер. 90-х рр.	О.М. Лобок
• Ціннісно-синергетичний підхід	Кін. 90-х рр.	В.В. Маткін, В.Г. Риндак
Постмодерністська парадигма децентричного педагогічного процесу	Кін. 90-х рр.	В.А. Кушнір, М. І. Романенко, А.Г. Шевцов
• Синергетична концепція естетичного виховання	Кін. 90-х рр.	М.В. Федул, О.В. Вознюк
Шостий етап. Активізація педагогічної синергетики	2001	М.А. Весна, К.В. Корсак, А.В. Євтюк, В.С. Лутай, В.В. Маткін

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. На основі компаративного аналізу традиційної класичної та синергетичної парадигм освіти у сфері педагогічної думки другої половини ХХ століття доведено, що в кінці ХХ століття педагогічна концепція синергізму набуває значного розвитку, а методологія синергетики активно впроваджується у сферу педагогіки, що позначається на розробці концептуальних і методологічних засад педагогічної синергетики, новітнього напрямку педагогічної думки, та на обґрунтуванні синергетичного підходу до аналізу освітніх реалій.

У процесі дослідження встановлено доцільність і необхідність використання синергетичного підходу як методу аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки, сутність якого як методу аналізу явищ різної природи полягає у виявленні та пізнанні синергетичних закономірностей, які керують процесами самоорганізації в педагогічних системах, що потребує врахування природної самоорганізації цих систем. Сутність синергетичного підходу у педагогіці передбачає вивчення педагогічних явищ з позиції синергетичної методології, що дозволяє розширити теоретичні та практичні межі аналізу педагогічних систем. Процес такого аналізу – засобу досягнення певної пізнавальної мети – можна розуміти як метод, який включає вихідні положення синергетики та відображає характер (можливість, доцільність, обмеженість, специфіку тощо) їх використання у педагогічній сфері.

2. Обґрунтовано критеріальні ознаки виявлення синергетичних ресурсів педагогічних систем, зміст яких одночасно розкриває відповідні принципи їх синергізації. До головних критеріальних ознак віднесено: принципи самоорганізації, цілісності та відкритості педагогічної системи зовнішньому середовищу; її нестійкість та біфуркаційність, флуктуаційність та динамічну ієрархічність; імовірнісний, надситуативний, самоактуалізаційний, самодетермінований характер педагогічного процесу.

Розроблено основні принципи та зміст синергізації (оптимізації) освітніх систем, серед яких виокремлено такі специфічні елементи змісту синергізації, як суб'єкт-суб'єктний характер взаємин у навчально-виховному процесі; гуманізація; фасилітація; природовідповідність; міжпредметність; утвердження учнівського та студентського самоврядування; обмін педагогічної системи інформацією і енергією з навколишнім середовищем; відкритість педагогічної системи до педагогічних новацій, до інших предметних галузей сучасної науки, глобалізаційних процесів; відкритість світу на особистісному рівні кожного учасника навчально-виховного процесу, його самоорганізація, саморозвиток, креативність і нелінійність мислення; активність, самодетермінованість педагогічної системи; єдність навчання та виховання; "відкритий", дистанційний тип освіти впродовж життя; формування в системі освіти активного, багатогранного навчально-педагогічного середовища; широта та різнобічність психолого-педагогічних впливів на вихованця, спрямованість виховних впливів на цілісну людину у

всьому розмаїтті її соціально-психологічного, соматичного, духовного аспектів; кооперативні дії великої кількості числа елементів та чинників навчально-виховного середовища; багатогранність шляхів розвитку людини; можливість педагогічної системи обирати шляхи своєї еволюції, виявляючи такі її синергетичні особливості, як резонанси, невизначеність, імовірність, випадковість, хаос тощо.

3. Концептуалізовано синергетичну модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти і педагогічної думки, яка базується на синергетичному розумінні циклічної зміни процесів ієрархізації та деієрархізації в еволюції соціальних систем, що позначається на зміні освітніх парадигм, технологій, методів та підходів. Зазначена модель дозволяє окреслити еволюцію світової освіти як суспільного інституту, теоретично узагальнити розвиток вітчизняної освіти та виховання у радянський і пострадянський періоди та виокремити її три історичних етапи:

а) етап деієрархізації педагогічної системи (20-40 роки XX століття), який характеризується активним пошуком нових форм навчання та виховання, становленням "трудової школи" з орієнтацією на трудове навчання як засіб інтеграції учнів у саме життя, розвитком бригадно-лабораторних, самоврядувальних форм навчання, комунарського виховання, педагогічної системи А.С. Макаренка;

б) етап ієрархізації педагогічної системи (50-80 роки XX століття), який визначається усталеним, догматизованим станом освіти, відходом від принципу трудової школи, поширенням "книжної школи", репродуктивних форм навчання, суворою регламентацією шкільного життя, назріванням освітньої кризи;

в) етап деієрархізації педагогічної системи (кінець XX століття), який виявляє глобалізацію освітніх процесів, повернення до "трудової школи", становлення "нового педагогічного мислення", гуманізацію освіти, розвиток суб'єкт-суб'єктної особистісно орієнтованої, ноосферної, людиномірної освітніх парадигм, розвиток педагогіки співробітництва, рух авторських шкіл, розгортання дистанційно-інноваційних процесів в освіті, розвиток педагогічної акмеології, педагогічної синергетики, педагогіки толерантності, учнівського та студентського самоврядування.

4. Виявлено, що експліцитно присутні синергетичні аспекти у вітчизняній педагогічній думці другої половини XX століття виражають не тільки синергетичний стиль мислення, а й рефлексію науковцями-синергетиками освітніх проблем з позиції синергетичного підходу, який передбачає оперування термінами, категоріями синергетики та педагогічної синергетики, що відображає інноваційну тенденцію розвитку сучасної освіти та педагогічної думки. Це позначається на становленні новітніх парадигмальних напрямів та концепцій педагогічної синергетики (які можна кваліфікувати як її аспекти): постмодерністська парадигма децентричного педагогічного процесу, ціннісно-синергетичний підхід, педагогіка креативності, системно-функціональний підхід, гештальтосвіта, синергетичний напрямок навчально-виховної діяльності, синергетична концепція актуалізації мотиваційних

механізмів, технологія імовірнісної освіти, синергетична концепція естетичного виховання.

Доведено, що синергетичний підхід імпліцитно притаманний будь-якій педагогічній теорії та практиці, що спрямовується на концептуалізацію та розбудову ефективної педагогічної системи, яка, відповідно до системних принципів її актуалізації, є цілісною відкритою сутністю. На основі аналізу імпліцитно присутніх синергетичних рис у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття, а також вивчення динаміки її розвитку з позиції синергетичного підходу виокремлено та узагальнено провідні тенденції розвитку сучасної освіти: входження сучасної освіти у кризовий стан; глобалізація освітніх процесів; розширення філософсько-рефлексивного аспекту педагогіки; поглиблення людиномірної, ціннісно-психологічної орієнтації педагогічної думки; розвиток системно-інтеграційного аспекту педагогіки і педагогічної думки.

Установлено, що синергетичний підхід у педагогіці постає тим загальним теоретичним методом аналізу, завдяки якому можна провести цілісне концептуальне узагальнення в системі психолого-педагогічних наук, підвести під ними єдиний "теоретичний знаменник", зрозуміти логіку розвитку педагогічної думки та функціонування педагогічних систем, що засвідчує про високий системно-організуючий, узагальнюючо-класифікаційний, інноваційний ресурс синергетичного підходу.

Дисертаційне дослідження, яке підтверджує високий евристичний потенціал синергетичного підходу до аналізу освітніх реалій та тенденцій розвитку вітчизняної педагогічної думки другої половини ХХ століття, не вичерпує всіх аспектів проблеми та виявляє потребу в організації більш детальних досліджень зазначеної проблеми як в історико-педагогічному контексті, так і в сфері виховних та дидактичних технологій. Особливо важливим можна вважати дослідження перспектив використання синергетичного підходу в педагогічному проектуванні та педагогічній інновації.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Вознюк О.В. Формування ціннісних орієнтацій особистості в контексті синергетичного підходу / О.В. Вознюк, С.О. Кубіцький // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном", Горлівка, 8-9 лист. 2007 р. / Горлів. держ. пед. ін-т іноземних мов. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. 16, ч. 2. – С. 76-87.
2. Вознюк О.В. Синергетичний підхід як інноваційний метод аналізу освітніх систем / О.В. Вознюк, С.О. Кубіцький // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя; за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. – Ніжин : Вид-во НДУ, 2007. – № 2. – С. 77-81.
3. Вознюк О.В. Загальнонаукові засади педагогічної синергетики / О.В. Вознюк // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. –

№ 37. – С. 139-143.

4. Вознюк О.В. До проблеми формування творчої особистості / О.В. Вознюк, А.М. Машталір // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К.; Житомир : Вид. центр ЖДУ, 2004. – Кн. 2. – С. 100-104.

5. Бех І.Д. Деякі аспекти нової виховної парадигми: в контексті творчості А.С.Макаренка / І.Д. Бех, О.В. Вознюк, М.В. Левківський // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1 (30). – С. 5-17.

6. Кубіцький С.О. Синергетичний підхід до аналізу деяких освітніх систем / С.О. Кубіцький, О.В. Вознюк // Збірник наукових праць Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т.Шевченка. Педагогічні науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Інновації у вищій освіті: проблеми та перспективи", Кременець, 17-18 травня 2007 р. – Кременець, 2007. – Вип. 1. – С. 167-179.

7. Кубіцький С.О. Розвиток мотивації курсантів / С.О. Кубіцький, О.В. Вознюк // Вісник Національної академії оборони України : зб. наук. праць. – 2006. – № 2. – С. 75-79.

8. Левківський М.В. Проблеми освіти у понятійній площині синергетики / М.В. Левківський, О.В. Вознюк // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – Вип. 11. – С. 51-55.

9. Машталір А.М. Формування творчої особистості курсанта: синергетичний аспект / А.М. Машталір, О.В. Вознюк, С.О. Кубіцький // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., 2004. – Вип. 38. – С. 109-117.

Монографії та посібники:

10. Вознюк О.В. Світ людини: проблеми комплексного вивчення : за матеріалами наук. семінару з синергетики під кер. І. Г. Грабара : монографія / О.В. Вознюк, О.Р. Тичина. – Житомир : Волинь, 1997. – 127 с.

11. Вознюк О.В. Людина, що навчається: головні аспекти нової парадигми освіти : монографія / О.В. Вознюк, О.Р. Тичина. – Житомир : Волинь, 1998. – 229 с.

12. Voznyuk O.V. Main Aspects of the Concept of Universal Model of the Being : monograph / O.V. Voznyuk, L.M. Ovander, O.R. Tychyna. – Zhytomyr : Volyn, 1997. – 132 p.

13. Вознюк О.В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід (др. пол. XX ст.) : навч.-метод. посібник / О.В. Вознюк; за ред. проф. П.Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2008. – 128 с.

14. Вознюк О.В. Соціосинергетика та ідеологія держави : навч. посібник / О.В. Вознюк, І.Г. Грабар, М.А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖТУ, 2002. – 187 с.

15. Грабар І.Г. Синергетика економічних систем : навч. посібник / І.Г. Грабар, Є.І. Ходаківський, О.В. Вознюк, Л.Ю. Возна. – Житомир : Вид-во ЖТУ, 2003. – 244 с.

Інші матеріали:

16. Вознюк О.В. Синергетика освіти: розвиток, навчання, виховання / О.В. Вознюк // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем : матеріали Першої Всеукр. наук. конф., Житомир, 17-18 черв. 2003 р. / ред. І. Г. Грабар. – Житомир, 2003. – С. 51-55.
17. Вознюк А.В. Основные аспекты синергетической парадигмы образования / А.В. Вознюк, В.Г. Калашников // Наука і освіта – 2005 : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Т. 37 : Стратегічні напрями реформування системи освіти. – С. 21-22.
18. Вознюк О.В. До проблеми побудови синергетичної концепції освіти / О.В. Вознюк // Актуальні проблеми професійної освіти та стратегії розвитку : зб. наук. праць учасників Всеукр. наук.-практ. конф. "Тенденції розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні і за кордоном". – Житомир, 2006. – С. 36-38.
19. Вознюк О.В. Загальнофілософські та синергетичні засади толерантності / О.В. Вознюк // Толерантність як соціокультурна проблема сучасності : матеріали засідання "круглого столу" 29 травня 2007 р. / за заг. ред. П.Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2007. – С. 88-92.
20. Вознюк О.В. До проблеми побудови синергетичної педагогіки / О.В. Вознюк // Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної системи: Науково-методичний збірник / За ред. проф. М.М. Заброцького. – Київ-Житомир: ЖОІППО, 2007. – С. 176-179.
21. Вознюк О.В. Сутність синергетичного підходу в освіті / О.В. Вознюк // XXXIII науково-практична міжвузівська конференція, присвячена Дню університету, Житомир, 18-19 бер. 2008 р. : зб. тез / Житомир. держ. технолог. ун-т. – Житомир, 2008. – С. 10.
22. Бех І.Д. Людське "Я" як самодетермінована сутність / І.Д. Бех, О.В. Вознюк // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем : матеріали Першої Всеукр. наук. конф., Житомир, 17-18 черв. 2003 р. / ред. І.Г. Грабар. – Житомир, 2003. – С. 93-96.

Анотації:

Вознюк О.В. Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина XX століття). – Рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2009.

У дисертації проаналізовано теоретичні засади синергетичної парадигми пізнання світу та її теоретико-методологічні проекції у сфері педагогіки. Представлено результати проведеного компаративного аналізу традиційної класичної та синергетичної парадигм освіти і педагогічної думки другої половини XX століття, які дозволяють стверджувати, що в означений період методологія синергетики починає впроваджуватися у сферу педагогіки, що

позначається на розробці синергетичного підходу до аналізу освітніх реалій, становленні педагогічної синергетики.

Обґрунтовано критеріальні ознаки виявлення синергетичних ресурсів педагогічних систем, зміст яких одночасно розкриває принципи синергізації, що постають потужним теоретико-методологічним ресурсом їх оптимізації та удосконалення. Розроблено синергетичну модель актуалізації глобальних та локальних тенденцій розвитку освіти і педагогічної думки.

Установлено наявність синергетичних аспектів у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття, що зумовлюють становлення новітніх освітніх концепцій синергетичного спрямування у сфері педагогічної думки. Доведено, що синергетичний підхід імпліцитно притаманний будь-якій педагогічній теорії та практиці.

На основі аналізу синергетичних рис у вітчизняній педагогічній думці досліджуемого періоду, а також вивчення динаміки її розвитку з позиції синергетичного підходу виокремлено провідні тенденції розвитку сучасної освіти.

Дисертаційне дослідження засвідчує про високий системно-організуючий, узагальнюючо-класифікаційний, інноваційний ресурс синергетичного підходу до аналізу освітніх реалій та розвитку вітчизняної педагогічної думки другої половини ХХ століття.

Ключові слова: синергетика, нелінійність, відкритість, цілісність, стійкість структури, процеси її становлення, самоорганізації, саморозвитку, синергетичний підхід, педагогічна думка; критеріальні ознаки виявлення синергетичних ресурсів педагогічних систем; головні тенденції та парадигми розвитку вітчизняної освіти.

Вознюк А.В. Синергетичний подход как метод анализа развития отечественной педагогической мысли (вторая половина XX века). – Рукопись

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2009.

В диссертационной работе анализируются теоретические принципы синергетической парадигмы познания мира и ее теоретико-методологические проекции в сфере педагогики, где синергетический подход является важным теоретическим инструментом анализа образовательных систем. Проведенный компаративный анализ традиционной классической и синергетической парадигм образования в педагогической мысли второй половины XX века, позволяет утверждать: в конце XX века методология синергетики начинает активно внедряться в сферу педагогики, что способствует разработке синергетического подхода к анализу образовательных реалий и становлению педагогической синергетики.

Установлена целесообразность и необходимость использования синергетического подхода как познавательного метода анализа, сущность которого заключается в обнаружении и познании синергетических закономерностей, управляющих процессами самоорганизации в педагогических системах.

Выделены критериальные признаки обнаружения синергетических ресурсов педагогических систем, содержание которых одновременно раскрывает принципы и пути синергизации образовательных систем, выступает мощным теоретико-методологическим ресурсом их оптимизации.

Уточнены наиболее оптимальные и эффективные с точки зрения синергетической методологии аспекты педагогической теории и практики, связанные с развитием ученического и студенческого самоуправления; с субъект-субъектным характером взаимоотношений в учебно-воспитательном процессе, ориентированном на педагогические инновации; с активностью педагогической системы, открытой глобализационным процессам современного мира; с гуманизацией, фасилитацией и самодетерминацией образовательного пространства; с утверждением в учебно-воспитательном процессе принципов природосообразности и межпредметности. При этом показано, что синергетический подход обновляет и наполняет специфическим содержанием традиционные педагогические категории.

Концептуализирована синергетическая модель актуализации глобальных и локальных тенденций развития образования и педагогической мысли, которая базируется на синергетическом понимании смены процессов иерархизации и деиерархизации в эволюции социальных систем. Данная модель позволяет определить основные направления эволюции мирового образования как общественного института, а также теоретически обобщить развитие отечественного образования и педагогической мысли в советский и постсоветский периоды.

Установлено, что в отечественной педагогической мысли второй половины XX века эксплицитно, явным образом наличествуют синергетические аспекты, которые детерминируют становление новейших парадигмальных направлений и концепций педагогической синергетики.

Подтверждено, что синергетический подход имплицитно, латентным образом присущ любой педагогической теории и практике, ориентирующейся на концептуализацию и формирование эффективной педагогической системы в соответствии с системными принципами ее актуализации. На основании проанализированных с позиции синергетического подхода имплицитно присутствующих синергетических характеристик в отечественной педагогической мысли, а также динамики ее развития уточнены и конкретизированы ведущие тенденции развития современного образования.

Диссертационное исследование свидетельствует о высоком системно-организующем, обобщающе-классификационном, инновационном ресурсе синергетического подхода к анализу образовательных реалий и тенденций развития отечественной педагогической мысли второй половины XX века.

Ключевые слова: синергетика, нелинейность, открытость, целостность, стойкость структуры, процессы ее становления, самоорганизации, саморазвития, синергетический подход, педагогическая мысль; критериальные признаки обнаружения синергетических ресурсов педагогических систем; главные тенденции и парадигмы развития отечественного образования.

Voznyuk A.V. Synergetic approach as method of analysis of the development of domestic pedagogical thought (second half of the XX-th century). - Manuscript

The dissertation for the search of the scientific degree of a candidate of pedagogical science in specialty 13.00.01 – the general pedagogy and the history of the pedagogy – Zhytomyr State University. – Zhytomyr, 2009.

Theoretical principles of synergetic paradigm of world's cognition are analyzed, as well as its theoretical and methodological projections in the field of pedagogy. The results of conducted comparative analysis of traditional classical and synergetic paradigms of education and domestic pedagogical thought of the second half of the XX century are represented, enabling to state that in the mentioned historical period the synergetic methodology starts to be applied in the sphere of pedagogy, that results in the substantiation of the synergy approach to the analysis of educational realities, in the becoming of pedagogical synergetics.

The criteria traits of revealing the synergetic recourses of pedagogical systems are grounded, which content at the same time exposes the principles of synergization being the efficient theoretical and methodological recourse of their optimization and perfection. The synergetic model of actualization of global and local tendencies of education and pedagogical thought development is built.

The presence of synergetic aspects in the domestic pedagogical thought of the second half of the XX-th century is confirmed. It is proved that synergetic approach is implicitly included in any pedagogical theory and practice.

On the basis of the analysis of synergetic characteristics of domestic pedagogical thought of the researched period and the study of its dynamics from the point of view of synergetic approach the leading tendencies of contemporary educational development are differentiated.

Dissertation research testifies to the high system and organizing, generalizing and classification, innovative resource of the synergetic approach to the analysis of educational realities and the development of domestic pedagogical thought of the second half of the XX century.

Key-words: synergetics, non-linearity, openness, integrity, firmness of structure, processes of its becoming, self-organization, self-development, instability, self-determination, fluctuality, probability, bifurcations, attractors, fractality, over-additiveness, system-organizing synergetic approach, pedagogical thought; criteria of exposure of synergetic resources of pedagogical systems; main tendencies and paradigms of the development of domestic education.